

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Wellenstam

Det man inte vet, det lider man inte av

En studie av förhållandet mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig
psykisk störning i svensk rätt

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: VT 2016

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställning	6
1.4 Perspektiv och metod	6
1.5 Material och forskningsläge	7
1.6 Avgränsningar	7
1.7 Disposition	8
2 HISTORISK BAKGRUND	9
2.1 Kraven för straffrättsligt ansvar	9
2.2 Rusbestämmelsens utveckling	9
2.3 Tillfällig sinnesförvirring i SL	10
3 GÄLLANDE RÄTT	12
3.1 Tillfällig sinnesförvirring	12
3.2 Allvarlig psykisk störning	14
4 PRAXIS	17
4.1 Praxis som behandlar tillfällig sinnesförvirring	17
4.1.1 RH 1995:150	17
4.1.2 RH 2003:65	18
4.1.3 RH 2011:64	19
4.2 Praxis som behandlar kortvarigt psykostillstånd	20
4.2.1 NJA 1995 s. 48	20
4.2.2 NJA 2001 s. 899	21
4.2.3 RH 2001:38	22
4.3 Sammanfattning av praxis	23
5 PROBLEMATIK GÄLLANDE RÄTTSLÄGET	25
5.1 Tillfällig sinnesförvirring som ursäktande omständighet	25

5.2 Förhållandet mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning	26
5.3 Förslag till lagändring	27
6 ANALYS OCH SLUTSATS	28
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	34

Summary

Unless otherwise stated, an act shall be regarded as a crime only if it is committed intentionally. Otherwise it is not considered a crime in Swedish law according to the first chapter in the Swedish penal code. It does, however, occur circumstances where it is difficult to determine whether the perpetrator acted with intent. For example, there is an uncertainty in determining whether a person acted intentionally when he or she is affected by a temporary mental aberration or a serious mental disturbance. The purpose of this essay is to examine these conditions, to elucidate under which circumstances they are applicable and whether this is evident to the Swedish courts.

Chapter 1, Section 2, Paragraph 2 in the Swedish penal code states that a criminal act committed by a perpetrator who has a temporary loss of the use of his senses, shall not cause the act to be considered non-criminal, given that he has brought the condition on himself. Whether this Paragraph should be interpreted *e contrario* has become a topic of discussion in doctrine and precedents. In Swedish doctrine the existence of an unwritten rule of exception from criminal liability has been claimed, while such a rule of exception has been questioned in precedents. In precedents it is obvious that the courts have based the assessment of the perpetrators intent on his or hers awareness, rather than applying the alleged rule of exception for temporary mental aberration.

The result indicates that the borderline between temporary mental aberration and serious mental disturbance is not obvious. This becomes evident especially when the serious mental disturbance is temporary. In the legislative history a common regulation has been proposed, with the purpose of regulating these two conditions. Essential for assessing the legal liability in this regulation, would be if the perpetrator had the opportunity to comply with the law during the criminal act.

My final conclusion is that a common regulation would solve the dispute about when to apply the regulation about temporary mental aberration or the regulation about serious mental disturbance. I therefor propose that this becomes a part of the Swedish penal code.

Sammanfattning

För att en gärning ska anses som brottslig i svensk rätt krävs att den begåtts uppsåtligt, om inte annat har angetts. Detta framgår av första kapitlet i BrB. Men det finns situationer då det inte är självklart att gärningsmannen agerat uppsåtligt. Exempel på dessa situationer är då personen i fråga drabbats av tillfällig sinnesförvirring alternativt lider av en allvarlig psykisk störning, kortvarig såväl som långvarig. Syftet med arbetet är att klargöra dessa begrepp, vad som krävs för att de ska kunna tillämpas och huruvida det råder en tydlighet i när respektive bestämmelse ska gälla.

Det framgår av 1 kap. 2 § andra stycket BrB att en gärning som begås under tillfällig sinnesförvirring som varit självförvållad inte ska föranleda att den inte anses som brott. Men huruvida ett brott som begåtts under tillfällig sinnesförvirring som inte uppstått genom gärningsmannens vållande ska föranleda ansvar för brottet, råder det oenighet om. I doktrin har hävdats att det finns en sådan oskriven undantagsregel om ansvarsfrihet för gärningar som begåtts under tillfällig sinnesförvirring som inte varit självförvållad. I praxis har dock ifrågasatts om så är fallet och domstolarna har istället utgått från gärningsmannens medvetande vid uppsåtsbedömningen.

Resultatet visar att gränsen mellan tillståndet tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning är diffus, särskilt när det rör sig om en kortvarig psykos. Denna problematik har gett upphov till en diskussion i förarbeten kring om det inte borde finnas en gemensam bestämmelse för de olika tillstånden. I förarbetena har föreslagits en gemensam bestämmelse där avgörande för ansvarsbedömningen skulle vara om gärningsmannen i gärningstillfället hade möjlighet att rätta sig efter lagen. Min slutsats är att en sådan bestämmelse skulle lösa problematiken kring gränsdragningen mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning, varför en sådan med fördel borde införas i svensk rätt.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken(1962:700)
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätten
Kap.	Kapitel
m.fl.	Med fler
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SFS	Svensk författningssamling
SL	Strafflagen
SvJT	Svensk Juristtidning
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I november 2015 sitter X tillsammans med sin fru hemma hos barndomsvännen Y och äter middag. Plötsligt tar X upp ett vasst föremål och hugger Y till döds. Därefter lämnar han middagen och går vidare till grannhuset där han med ett nytt vasst föremål försöker hugga paret i huset till döds, denna gång lyckas han dock inte. Slutligen går X tillbaka till sitt eget hus och väntar på att polisen ska komma och ingripa. När detta sedermera sker menar X på att han inte har något minne av vad som skett tidigare under kvällen. De tre mordförsöken som han just utfört vill han inte kännas vid.¹ I skrivande stund har huvudförhandling ägt rum och X inväntar kommande dom. En rättspsykiatrisk undersökning har genomförts och med största sannolikhet kommer domstolen fastslå att X lidit och lider av allvarlig psykisk störning. Men om så inte blir fallet finns möjligheten för försvaret att hävda att X drabbats av tillfällig sinnesförvirring, vilket kan utgöra en grund för ansvarsfrihet.

Detta fall fångade mitt intresse för bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket BrB om tillfällig sinnesförvirring. Hos mig uppstod dock en viss förvirring angående bestämmelsen. Skulle den bli tillämplig i detta fall och varför? Vilka kriterier måste vara uppfyllda för att det ska bli tal om tillfällig sinnesförvirring? Var går vidare gränsen mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning? Dessa frågor avser jag klargöra under detta arbete.

---

¹ *Misstänkt 40-åring minns inte dådet*, Expressen (2016-05-02).

1.2 Syfte

Syftet med arbetet är att försöka få klarhet i vad som gäller beträffande bestämmelsen tillfällig sinnesförvirring i 1 kap. 2§ andra stycket BrB. Avsikten är att ta reda på vilka tillstånd som omfattas av bestämmelsen. Detta för att få en klarhet i huruvida den är rättssäker på så vis att det finns en klar och tydlig uppfattning om när den kan tillämpas.

Vidare ska utredas om det finns en tydlig gräns mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning samt hur domstolarna har resonerat vid fall där en person vid gärningstillfället drabbats av något av dessa tillstånd.

1.3 Frågeställning

Vilka kriterier ska vara uppfyllda för att det ska föreligga tillfällig sinnesförvirring respektive allvarlig psykisk störning och i vilken utsträckning går det att fastställa en gräns mellan dessa tillstånd?

1.4 Perspektiv och metod

Jag har använt mig av ett rättstillämparperspektiv för att belysa de praktiska problem som kan uppkomma vid en viss reglering. I detta fall tillämpningen av och gränsdragningen mellan begreppen tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning.

För att utreda bestämmelserna om tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning har jag använt mig av en rättdogmatisk metod.² Jag har således sökt svaret på frågeställningen genom att använda allmänt

---

² Korling och Zamboni (2013) s. 21.

accepterade rättskällor, såsom förarbeten, lagkommentarer, doktrin och praxis, för att framställa kritik av det gällande rättsläget

1.5 Material och forskningsläge

Arbetet har huvudsakligen baserats på förarbeten, lagkommentarer, doktrin och praxis. De första avsnitten har baserats på förarbeten, där SOU 1996:185 och SOU 2002:3 varit till stor hjälp. Även kommentaren till BrB har använts under denna del. Den doktrin som utredningen baserats på är i stor omfattning *Kriminalrättens grunder*³, men även tidskriftsartiklar har använts för att få en bredare uppfattning av hur bestämmelserna ska tolkas. Dessutom har stort fokus legat på att utreda och analysera praxis och rättsfall från såväl HovR som HD. Särskilt betydelsefullt för analysen har NJA 1995 s. 48 och RH 2011:64 varit.

Det råder en oklarhet gällande rättsläget, vilket har belysts förarbeten, doktrin och praxis. Asp m.fl. och Strahl har bland andra har ämnat klargöra bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring. I praxis har ifrågasatts huruvida bestämmelsen ska ses som en ansvarsfrihetsregel. I senare förarbeten finns förslag på att formulera en gemensam bestämmelse för tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning, för att lösa den problematik som råder.

1.6 Avgränsningar

Arbetet har fokuserat på begreppet tillfällig sinnesförvirring i första hand och i andra hand allvarlig psykisk störning. Arbetet har avgränsats såtillvida att det utreder allvarlig psykisk störning, med särskilt fokus på kortvariga psykostillstånd. Således har eventuella övriga bestående sinnesförvirringar valts bort. Vid avsnittet om praxis har fokus legat på

---

³ Asp, Ulväng och Jareborg (2013).

rättsfall som behandlat kortvarigt psykostillstånd eftersom de har stora likheter med de rättsfall som behandlat tillfällig sinnesförvirring.

Någon medicinsk analys av tillstånden har inte gjorts, utan fokus har legat på vad domstolarna diskuterat med utgångspunkt i de rättsmedicinska utredningarna. Någon vidare reflektion över dessa utredningar har inte skett.

1.7 Disposition

Efter inledningskapitlet följer ett avsnitt om bakgrunden till bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring. Detta för att läsaren ska få en inblick i hur bestämmelsen har utvecklats fram till dess nuvarande lydelse. Vidare följer ett avsnitt om gällande rätt, där dels bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket BrB och dels bestämmelsen i 30 kap. 6 § BrB kommer beskrivas. Här kommer redogöras för de tillstånd som omfattas av respektive bestämmelse.

Därefter kommer problematik som uppstått i samband med bestämmelserna diskuteras. Fokus kommer ligga på hur denna problematik behandlats i doktrin. Vidare följer ett avsnitt om praxis, dels där tillfällig sinnesförvirring har behandlats och dels där allvarlig psykisk störning, med fokus på kortvarigt psykostillstånd, behandlats. Avsnittet avslutas med en kortfattad sammanfattning av vad som diskuterats i domsluten. Avslutningsvis presenteras en del med analys och slutsats.

2 Historisk bakgrund

I följande avsnitt beskrivs först vad som krävs för att en gärning ska anses som brott i svensk rätt, vidare redogörs för hur bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring etablerats i svensk rätt.

2.1 Kraven för straffrättsligt ansvar

I svensk rätt finns en skuldprincip som innebär att alla brott förutsätter att gärningsmannen i någon utsträckning har uppvisat skuld. Om denna inte är uppfylld bör gärningsmannen inte hållas straffrättsligt ansvarig.⁴ För att begå ett brott enligt svensk rätt krävs att personen ifråga har agerat uppsåtligt, om inget annat är angivet. Detta framgår av 1 kap. 2 § första stycket BrB. Om brottsbeskrivningen anger att endast oaktsamhet krävs för straffansvar, behöver inte uppsåt föreligga för att gärningen ska utgöra brott.⁵

Det kan föreligga situationer då en gärningsman agerat oaktsamt eller uppsåtligt men ändå går fri från straffansvar. Asp m.fl. använder begreppet ursäktande omständigheter för just omständigheter då en gärningsman kan gå fri från straffansvar. I dessa situationer är gärningen i sig inte tillåten, men gärningsmannen ursäktas ändå.⁶ Tillfällig sinnesförvirring är ett exempel på en sådan omständighet.

2.2 Rusbestämmelsens utveckling

Bakgrunden till tillfällig sinnesförvirring ligger i den så kallade rusbestämmelsen, vilken nu har sin motsvarighet i 1 kap. 2 § andra stycket

---

⁴ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 269.

⁵ Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §, Lexino 2012-07-01.

⁶ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 369.

BrB. I svensk rätt förelåg tidigare ett annat förhållningssätt till alkohol än det som finns idag. Det var då vanligare och mer accepterat att dricka alkohol och inte främmande att i samband med det begå brott.⁷

I straffrättslig praxis från 1600-1700-talen går det att utläsa att strafflindring skett på grund av att gärningsmannen varit berusad. Berusning i samband med brott ansågs inte utgöra en grund för ansvarsfrihet, däremot ansågs det vara en mildrande omständighet då gärningsmannen inte insett vad han gjort och således inte kunde utdömas normalt ansvar.⁸ Någon särskild bestämmelse för tillfällig sinnesförvirring fanns inte på denna tid, och inte heller i 1734- års lag gick att återfinna någon sådan. Sannolikt är dock att tillfällig sinnesförvirring föll in under begreppet rus och bedömdes således på samma vis som vid alkoholberusning.⁹

2.3 Tillfällig sinnesförvirring i SL

Även i senare gällande rätt, i SL som infördes i svensk rätt 1864, fanns personer som var undantagna från straffrättsligt ansvar. På denna tid fanns en utgångspunkt i en tillräknelighetslära, vilken innebar att personer som saknade ansvarsförmåga inte kunde begå brott.¹⁰ De som undantogs var individer som inte kunde betecknas som fria och förnuftiga, alltså barn, psykiskt sjuka och psykiskt utvecklingsstörda. Även personer som tillfälligt förlorat sitt förstånd eller sin viljeförmåga föll in under denna kategori. Begreppet tillfällig sinnesförvirring fanns förvisso inte men bestämmelser i strafflagen avsåg att omfatta dessa personer. En av dessa var 5 kap. 5 § andra stycket SL, vilken stadgade att den gärningsman som utan eget vållande, tillfälligt råkat i sådant tillstånd att han var från sina sinnens bruk skulle vara strafflös.¹¹ En annan bestämmelse som omfattade tillfälligt sinnesförvirrade var den om straffnedsättning, som återfanns i 5 kap 6 § SL.

---

⁷ Jägerskiöld (1965) s. 306.

⁸ Jägerskiöld (1965) s. 309.

⁹ SOU 1996:185 del II s 305.

¹⁰ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 370.

¹¹ SOU 1996:185 s. 554.

År 1923 presenterades *Förslag till ny strafflag*, i vilken Strafflagskommissionen bland annat försökte reda ut problematiken kring tillfällig sinnesförvirring.¹² Kommissionen menade att det var nödvändigt att nedteckna ett antal psykologiska kriterier för att fastställa vilka tillstånd som enligt lagen kunde vara straffria. Enligt förslaget skulle straffrihet inte enbart omfatta de bestående psykiskt störda, utan även de som tillfälligt drabbats av ett tillstånd där personen i fråga fullständigt saknade insikt om sin handlings betydelse eller förmåga att handla efter egen vilja.¹³

I SOU 1942:59 ifrågasattes om det var nödvändigt med en separat bestämmelse för tillfälligt sinnesförvirrade. Strafflagsberedningen ansåg att övergående psykiska rubbningar skulle falla in under bestämmelsen om straffrihet för sinnessjukdom, varför en separat bestämmelse skulle vara överflödigt. Beredningen menade vidare att även straffnedsättningsregeln i 5 kap 6 § SL var onödig. Dessa förslag utsattes dock för kritik och förslaget att upphäva den särskilda bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring godtogs inte.¹⁴

Kravet på tillräknelighet togs bort i samband med BrB infördes i svensk rätt 1965, likaså bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring i 5 kap. 5 § andra stycket SL. Anledningen till det senare var att varken uppsåt eller oaktsamhet ansågs föreligga i fall där personer utan eget vållande endast tillfälligt varit från sina sinnens fulla bruk.¹⁵

---

¹² SOU 1923:9.

¹³ SOU 1996:185 s. 554.

¹⁴ SOU 1996:185 s. 555.

¹⁵ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 370.

3 Gällande rätt

Nedan redogörs för hur bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring ser ut idag samt vid vilka situationer denna bestämmelse är tillämplig. Ytterligare en situation då en gärningsman ansetts begått en otillåten gärning och visserligen kan dömas till ansvar, men samtidigt gå fri från påföljd är om domstolen kommer fram till att han lidit av allvarlig psykisk störning vid gärningstillfället. Även detta tillstånd redogörs för nedan.

3.1 Tillfällig sinnesförvirring

Det råder en oklarhet huruvida bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring finns kvar i svensk rätt. Den bestämmelse som i litteraturen¹⁶ antas omfatta begreppet tillfällig sinnesförvirring återges dock i 1 kap. 2 § 2 stycket i BrB och infördes i BrB genom SFS 1994:458. Den stadgar följande:

Har gärningen begåtts under självförvållat rus eller var gärningsmannen på annat vis genom eget vållande tillfälligt från sina sinnens bruk, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott.¹⁷

De tillstånd som avses med denna bestämmelse är chock, slag mot huvudet, förvirring på grund av feber, omtöckning på grund av epilepsianfall, blodsockersänkning hos diabetiker eller på grund av medicinering enligt läkares anvisning. Om någon omedvetet använt alkohol, narkotika eller annat främmande ämne och vilket lett till personlighetsfrämmande gärningar, omfattas även de tillstånden av bestämmelsen. Vidare räknas även olika typer av förvirringstillstånd som uppkommit i samband med sömn, narkos eller hypnos till bestämmelsen tillfällig sinnesförvirring.¹⁸ Som begreppet avslöjar och som framgår ovan tar bestämmelsen sikte på ett tillfälligt tillstånd, det vill säga något som inte är bestående.

---

¹⁶ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 372.

¹⁷ SFS 1994:458.

¹⁸ SOU 1996:185 s. 551.

Idag saknas i BrB en bestämmelse om ansvarsfrihet för en gärningsperson som varit tillfälligt sinnesförvirrad. Bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket skulle dock kunna tolkas motsatsvis, vilket i så fall skulle innebära att en gärningsman som utan egen skuld hamnat i ett tillstånd av tillfällig sinnesförvirring, skulle gå fri från ansvar.¹⁹ Lagstiftaren har dock uttryckligen menat att bestämmelsen inte ska tolkas motsatsvis.²⁰ Vidare menar lagstiftaren inte att personer som omfattades av 5 kap. 5 § andra stycket i SL borde fällas till straffansvar, utan snarare att en särskild bestämmelse om straffansvar inte var nödvändig då den allmänna uppsåtsregleringen medförde att personer med tillfällig sinnesförvirring var fria från ansvar.²¹

Asp m.fl. menar att tillfällig sinnesförvirring ska ses som en ursäktande omständighet vid brott, tillståndet ska alltså utgöra en oskriven undantagsregel för ansvar. För att undantagsregeln ska bli aktuell krävs att gärningsmannens tillfälliga sinnesförvirring orsakats utan dennes eget vållande.²² Vidare hävdar författarna att ett självförvållat tillstånd är att likställa med att gärningsmannen har agerat oaktsamt. Genom att förtära alkohol eller på annat vis försätta sig ur sitt normala sinnestillstånd, anses gärningsmannen oaktsam. Om gärningsmannen däremot är omtöcknad på grund av ordinerad medicinering är utgångspunkten att tillståndet inte är självförvållat, alltså inte oaktsamt.²³

Något som ändrat rättsläget är praxis från 2011 och 2012. I samband med HDs avgörande NJA 2011 s. 563 fastställdes att bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket BrB ska uppfattas som en erinran om det förhållande att gärningsmannen är berusad eller på annat sätt är från sina sinnens fulla bruk, inte utesluter att denne kan uppfylla förutsättningarna för straffrättsligt ansvar. Detta innebär att även den som varit berusad eller tillfälligt

---

¹⁹ SOU 2002:3 s. 157.

²⁰ Prop. 1993/94:130 s. 49.

²¹ Prop. 1993/94:130 s. 49.

²² Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 372.

²³ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 368.

sinnesförvirrad kan ha agerat med uppsåt eller oaktsamhet, vilket även var föremål för diskussion i NJA 2011 s. 611. Att efterge kravet på skuld är dock inte tillåtet sedan HDs avgörande NJA 2012 s 45, utan vid en skuldbedömning ska domstolar tillämpa samma regler oaktat om gärningsmannen varit tillfälligt sinnesförvirrad, alternativt berusad eller inte. Vidare saknas direkt betydelse om tillståndet orsakats frivilligt av gärningsmannen.²⁴

3.2 Allvarlig psykisk störning

Bestämmelsen om allvarlig psykisk störning infördes i BrB 1992 och har en något tydligare utformning än den för tillfällig sinnesförvirring. Denna återges i 30 kap. 6 § BrB och stadgar följande:

Den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning ska i första hand dömas till en annan påföljd än fängelse. Rätten får döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten beakta

- 1. om brottet har ett högt straffvärde,*
- 2. om den tilltalade saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård,*
- 3. om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, samt*
- 4. omständigheterna i övrigt.*

Rätten får inte döma till fängelse, om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Detta gäller dock inte om den tilltalade har vållat sin bristande förmåga på det sätt som anges i första stycket 3.

Om rätten i fall som avses i första eller andra stycket finner att någon påföljd inte bör

---

²⁴ Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §, Lexino 2012-07-01.

*dömas ut, ska den tilltalade vara fri från påföljd.*²⁵

I propositionen från 1990/91 kan man utläsa att de tillstånd som ska omfattas av begreppet allvarlig psykisk störning är tillstånd av psykotisk karaktär, det vill säga tillstånd med störd realitetsvärdering och med symtom av typen vanföreställningar, hallucinationer och förvirring.²⁶

Vidare omfattas tillstånd som uppkommit till följd av en hjärnskada och som inneburit att personen i fråga drabbats av en psykisk funktionsnedsättning av allvarlig art, med störd realitetsvärdering och bristande förmåga till orientering i tillvaron. Även allvarliga depressioner med självmordstankar, personlighetsstörningar med impulsgenombrott av psykoskaraktär och alkoholpsykosor såsom dilerium tremens, alkoholhallucinos och klara demenstillstånd omfattas av begreppet allvarlig psykisk störning. Till detta räknas även andra situationer när en missbrukare har kommit i ett allvarligt förvirringstillstånd och det är uppenbar fara för hans fysiska hälsa eller liv. Abstinensstillstånd kan också vara av så svårartad natur att de under kortare perioder kan anses utgöra en allvarlig psykisk störning.²⁷

I propositionen framhålls vidare att en bedömning av huruvida en psykisk störning är allvarlig ska ske utifrån dels störningens grad och dels störningens art. Vissa störningar är att anse som allvarliga både till dess art och dess grad, medan andra såsom schizofreni är alltid att anse som allvarliga till dess art men inte nödvändigtvis till dess grad. En samlad bedömning ska göras i varje enskilt fall. I samband med detta ska hänsyn tas till växlingar i tillståndet och risken för återfall vid avbruten behandling. Den psykiska störningen ska anses vara av allvarlig art så länge det finns en påtaglig risk för att de psykiska symtomen återkommer om behandling avlutas.²⁸

---

²⁵ SFS 2008:320.

²⁶ Prop 1990/91:58 s. 452.

²⁷ SOU 2002:3 s. 146.

²⁸ SOU 2002:3 s. 146.

Som framgått²⁹ fanns tidigare ett krav på tillräknelighet i svensk rätt. När detta togs bort infördes ett fängelseförbud i 30 kap. 6 § BrB för personer som led av ej självförvållad allvarlig psykisk störning och i samband med det begick brott. I samband med en lagändring 2008 försvann även fängelseförbudet ur svensk rätt. Enligt den nuvarande bestämmelsen ska i första hand dömas till en annan påföljd än fängelse, och rätten får endast döma till fängelse om synnerliga skäl föreligger. Således finns inte längre något totalförbud mot att döma personer som lidit av allvarlig psykisk störning vid gärningstillfället till fängelse.³⁰

Det är upp till domstolen att bedöma om den tilltalade har begått brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning, vidare är det domstolens uppgift att besluta vilken påföljd som ska gälla i det enskilda fallet. I situationer där den tilltalade misstänkts lida av en allvarlig psykisk störning görs en rättspsykiatrisk undersökning, men domstolen är inte bunden av de medicinska slutsatser som denna ger. I praxis³¹ har framgått att det förefaller mycket ovanligt att den tar avsteg från läkarens bedömning, men möjligheten finns.³²

Vidare kan utläsas av 31 kap. 3 § BrB att den som begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning men vid domstillfället inte längre lider av en sådan störning, inte får dömas till varken fängelse eller vård.³³ Han går då antingen fri från påföljd, eller döms till en lindrigare påföljd såsom skyddstillsyn.³⁴

---

²⁹ Avsnitt 2.2.

³⁰ Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 30 kap. 6 §, Lexino 2012-07-01.

³¹ NJA 1998 s. 162 och NJA 2004 s. 702.

³² Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 30 kap. 6 §, Lexino 2012-07-01.

³³ Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 31 kap. 3 §, Lexino 2012-07-01.

³⁴ Rönnblom (2005) s. 362.

4 Praxis

Nedan redogörs för hur begreppen tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning behandlats i praxis. Det som är intressant att jämföra är hur domstolarna har resonerat i de fall då gärningsmannen endast varit allvarligt psykiskt störd vid gärningstillfället och inte vid domstillfället, eftersom en sådan situation är mer lik den då gärningsmannen varit tillfälligt sinnesförvirrad vid gärningstillfället.

4.1 Praxis som behandlar tillfällig sinnesförvirring

4.1.1 RH 1995:150

I RH 1995:150 var den tilltalade åtalad för att ha gjort våldsamt motstånd i samband med att han omhändertogs av polis. Den tilltalade medgav han gjort motvärn, men att detta berodde på att han blev rädd för hundarna som befann sig i polisbilen. Han hävdade att han led av hundfobi.

I HovR diskuterades huruvida den tilltalades hundfobi skulle vara en grund för ansvarsfrihet. Domstolen kom fram till att fobin var att närmast beteckna som tillfällig sinnesförvirring. HovR tog vidare upp den tidigare ansvarsfrihetsbestämmelsen vid tillfällig sinnesförvirring som återfanns i 5 kap. 5§ andra stycket SL, men konstaterade att någon sådan inte längre finns sedan BrB infördes i svensk rätt. Domstolen hänvisade till uttalanden från propositionen till BrB där departementschefens menade att den som innefattades i den kategori som skulle gå fri från ansvar i SL:s bestämmelse om tillfällig sinnesförvirring, även skulle gå fri från ansvar i BrB. Enligt doktrin skulle dock en sådan uppfattning kunna innebära att det kan röra sig om grund för ansvarsfrihet som ligger utanför lagen. Det som talar mot denna uppfattning är enligt HovR den kritik som riktats mot lagstiftaren. Denna kritik har grundats i att det inte går att räkna med att kravet på uppsåt

undantar samtliga som varit tillfälligt sinnesförvirrade från ansvar. Vidare har kritiserats att tillämpa en ej lagreglerad ansvarsfrihetsgrund.

HovR kom slutligen fram till att den tilltalade lidit av en tillfällig sinnesförvirring, men att den enligt den gällande lagstiftningen inte kan anses undanta honom från ansvar för brott, förutsatt att gärningen begåtts uppsåtligen i straffrättslig mening. Domstolen menar att den tilltalade varit medveten om att hans handlande innefattade motstånd mot polisen och att handlingen således begåtts med uppsåt. Således undantar hans hundfobi honom inte från ansvar, utan han döms för det brott åklagaren yrkat på.³⁵

4.1.2 RH 2003:65

I RH 2003:65 behandlas frågan huruvida den tilltalade ska dömas till ansvar för ett brott hon begått under tillfällig sinnesförvirring. Den tilltalade var åtalad för misshandel då hon bitit två personer i ett trapphus. Vid gärningstillfället var kvinnan påverkad av alkohol och led även av diabetes, vilket hon hävdade vara orsaken till sina okontrollerade handlingar. Hon kunde således varken erkänna eller förneka sina handlingar då hon inte hade något minne av händelsen. Vidare hävdade hon att hennes diabetes var svårinställd, att hon haft flera vårdperioder på medicinklinik samt att hon vid flera tillfällen drabbats av minnesförlust till följd av låga blodssockervärden.

TR kom fram till att hon varit från sina sinnens fulla bruk vilket även förklarade hennes handlande. Dock menade TR att hon varit klart medveten om sin sjukdom samt vilken inverkan alkohol har på den. Vidare menade TR att hennes reaktion på vinförtäringen troligtvis förstärkts av hennes sjukdom, men att hennes rusliknande tillstånd varit självförvållat. Således ansågs att hon skulle dömas till ansvar för brottet vilket hon begått uppsåtligen.

---

³⁵ RH 1995:150.

Även HovR kom fram till att den tilltalade varit från sina sinnens fulla bruk vid gärningstillfället. Vad gäller frågan huruvida tillståndet varit självförvållat eller inte gick TR:s och HovR:s åsikter isär. HovR menade nämligen att den tilltalades tillstånd orsakats av något annat än vinförtäring i kombination med hennes diabetes, eftersom hon under kvällen haft koll på sin blodsockernivå med hjälp av blodsockermätare. Domstolen tog fortsättningsvis upp att den tilltalades diabetes varit svårinställd och fastställde att hennes egna uppgifter om att hon haft svårt att undvika akuta sjukdomstillstånd var riktiga. HovR kom således fram till att den tilltalade utan eget vållande tillfälligt varit från sina sinnens fulla bruk och därför inte varit medveten om sitt handlande. Således döms hon inte till ansvar för brott.³⁶

4.1.3 RH 2011:64

I RH 2011:64 var den tilltalade åtalad för grov misshandel mot en flicka på två år. Mannen erkände brottet men gjorde gällande att han vid gärningstillfället led av tillfällig sinnesförvirring.

I domen behandlar HovR uppsåtsfrågan. Domstolen hänvisar till RH 2008:90, det så kallade Rödebymålet, där det fastställdes att frågan huruvida gärningsmannen rent rättsligt handlat utan uppsåt ska bedömas strängt. I samband med Rödebymålet konstaterade rättspsykiatriska sakkunniga att den tilltalade vid gärningstillfället saknat förmåga till rationellt tänkande och medvetenhet om vad han gjorde. Trots detta ansåg domstolen att gärningsmannen agerat med uppsåt. Endast om någon handlat rent reflexmässigt eller om denne inte varit medveten om sitt handlande och således inte haft något reell möjlighet att avstå från att begå en gärning, kan denne undgå straffrättsligt ansvar. Vad gäller den tilltalade i RH 2011:64 framgick enligt HovR dels av hans eget uttalande samt av det rättspsykiatriska utlåtandet att han varit medveten om vad han har gjort vid gärningstillfället, varför domstolen ansåg att uppsåt förelegat.

---

³⁶ RH 2003:65.

Beträffande den tilltalades eventuella sinnesförvirring vid gärningstillfället fastställde TR att den tilltalade enligt den rättspsykiatriska utredningen led av tvångstankar och tvångshandlingar, men att dessa inte påverkade vardagen och var handikappande i sådan utsträckning att det kunde anses föreligga en allvarlig psykisk störning. Enligt det rättspsykiatriska utlåtandet hade den tilltalades säregna personlighetsdrag och hans tvångsproblematisering dock förstärkt hans reaktioner. Förutsättningar för överlämnande till rättspsykiatrisk vård ansågs dock inte föreligga.

I domen hänvisar HovR till Asp m.fl.³⁷ gällande en gärningsmans möjlighet till ansvarsfrihet. Som nämnt i tidigare avsnitt³⁸ hävdar Asp m.fl. att det föreligger en undantagsregel som innebär att en ej självförvållad tillfällig sinnesförvirring ger en möjlighet att ursäkta den tilltalade. Domstolen ifrågasätter huruvida det finns en sådan undantagsregel i svensk rätt, men kommer fram till att den tilltalade inte befann sig i ett sådant tillstånd som skulle kunna ursäktas av en sådan regel, baserat på den rättspsykiatriska utredningen. Domstolen gör bedömningen att den tilltalade ska fällas till ansvar för grov misshandel.³⁹

4.2 Praxis som behandlar kortvarigt psykostillstånd

4.2.1 NJA 1995 s. 48

I NJA 1995 s. 48 var den tilltalade åtalad för mord i sju fall samt mordförsök i tre fall. Han kunde själv varken erkänna eller förneka brotten då han inte hade något minne av dem. Relevant i målet blev att besvara frågan om den tilltalade led av allvarlig psykisk störning vid gärningstillfället och vid domstillfället. Rättsmedicinsk utredning gjordes,

---

³⁷ Asp, Ulväng och Jareborg (2013).

³⁸ Avsnitt 3.2.

³⁹ RH 2011:64.

men åsikterna gick isär hos läkarna som genomfört denna. Även rättsliga rådets uttalande om den tilltalades tillstånd skilde sig från läkarnas utlåtanden. Slutligen fastslogs att den tilltalade vid gärningstillfället drabbats av ett tillstånd av psykotisk karaktär som ansågs vara utlöst av kraftig alkoholberusning. HD kom dock fram till att den alkoholutlösta psykiska störningen inte kunde utgöra allvarlig psykisk störning och utvecklade vidare ett resonemang kring varför 30 kap. 6 § BrB inte gick att tillämpa. Domstolen menade att paragrafen ursprungligen inte var avsedd att gälla tillfälliga, snabbt övergående abnormtillstånd.

Domstolen hävdade att om fängelseförbudet skulle omfatta även tillfälliga psykosartade tillstånd utlösta av alkohol- och narkotikaberusning, så skulle det innebära en ingripande förändring av den tidigare gällande ordningen, vilket inte berörts eller åsyftats i förarbetena till lagstiftningen. Vidare skulle det innebära att varken fängelse eller rättspsykiatrisk vård skulle bli aktuellt som påföljd för synnerligen allvarliga brott som begåtts under tillstånd utlösta av rus. HD kom vidare fram till att någon total parallellitet mellan kriterierna för det dåvarande fängelseförbudet och för psykiatrisk tvångsvård inte bör upprätthållas när kortvariga tillstånd utlösta av rus av psykotisk karaktär föreligger. HD kom, med beaktande av omständigheterna i fallet och brottens höga straffvärde, fram till att det inte gick att döma någon annan påföljd än livstids fängelse.⁴⁰

4.2.2 NJA 2001 s. 899

I NJA 2001 s 899 menade åklagaren att den tilltalade gjort sig skyldig till fyra åtalpunkter, nämligen försök till grov misshandel, grov misshandel samt olaga hot, olaga hot samt grov våldtäkt. Den rättspsykiatriska utredningen visade att den tilltalade vid gärningstillfället led av allvarlig psykisk störning i form av ett psykostillstånd med hallucinationer i kombination med alkoholpåverkan, men att han inte längre led av något sådant vid domstillfället. Därför förelåg inte förutsättningar att som påföljd

---

⁴⁰ NJA 1995 s. 48.

döma honom till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3§ BrB. Samtliga instanser var ense om att den tilltalade på grund av den allvarliga psykiska störningen vid gärningstillfället inte kunde dömas till fängelse, med hänvisning till det dåvarande fängelseförbudet i 30 kap. 6 § BrB. Samtidigt inte kunde överlämnas till rättspsykiatrisk vård med grund i det ovan nämnda.

HD menade att den tilltalade inte hade haft anledning att räkna med effekten av alkoholförtäringen, då han inte råkat i något liknande tillstånd tidigare i samband med alkoholkonsumtion. HD ansåg inte att hans tillstånd var att anse som självförvållat. Gällande det dåvarande fängelseförbudet i 30 kap. 6 § BrB hänvisade HD till NJA 1995 s. 48. I NJA 2001 s. 899 gjorde HD slutligen en annan bedömning än den som gjorts i NJA 1995 s. 48 då de ansåg att den tilltalade, på grund av brottens höga straffvärde, istället borde dömas till skyddstillsyn förenat med strängast möjliga bötesstraff.⁴¹

4.2.3 RH 2001:38

I RH 2001:38 var den tilltalade åtalad för försök till dråp på två poliser. HovR kom, med utgångspunkt i den rättspsykiatriska utredningen, fram till att han vid gärningstillfället lidit av ett kortvarigt psykostillstånd, liknande det i NJA 2001 s. 899. Den rättspsykiatriska utredningen visade dock att han vid domstillfället inte längre led av någon allvarlig psykisk störning, varför HovR gjorde bedömningen att överlämnande till psykiatrisk vård inte var aktuellt. HovR ansåg att den tilltalade utfört brotten med en tillräcklig grad av uppsåt för att dömas för försök till uppsåtligt dödande. Med beaktande av den tilltalades tillstånd vid gärningstillfället gjorde domstolen bedömningen att det saknades förutsättningar att döma påföljd, till skillnad från den bedömning HD gjorde i NJA 2001 s. 899. Påföljd för brottet uteblev således. Straffvärdet för brottet var dock inte lika högt som för det i NJA 2001 s. 899 vilket kan förklara varför domstolen inte tryckte hårdare på att få en påföljd för brottet. Detta diskuterades dock inte i domen.

---

⁴¹ NJA 2001 s. 899.

4.3 Sammanfattning av praxis

Vid en samlad bedömning av rättsfallen som behandlade tillfällig sinnesförvirring kan konstateras att utfallen blev olika. Vid två av fallen ansåg domstolen att den tilltalade var ansvarig och vid det tredje ansåg domstolen att den tilltalade skulle gå fri från ansvar. I RH 1995:150 och RH 2003:65 kom domstolen fram till att personerna var tillfälligt sinnesförvirrade, men valde endast att fria från ansvar i det senare fallet. I RH 2011:64 konstateras att den tilltalade inte varit tillfälligt sinnesförvirrad vid gärningstillfället, men diskuterar vidare om det överhuvudtaget finns en oskriven undantagsregel för tillfällig sinnesförvirring i svensk rätt. HovR verkar anse att rättsläget är oklart.

Det som läggs stor vikt vid i samtliga fall⁴² är huruvida tillståndet som den tilltalade befann sig i vid gärningstillfället varit självförvållat eller inte. Det verkar närmast ha haft en avgörande betydelse för utgången i målen. Uppsåtfrågan samt den tilltalades medvetande vid gärningstillfället blir då aktuellt. I de fall domstolen ansett att den tilltalade inte varit tillräckligt medveten om sitt handlande, har de kommit fram till att denne inte agerat uppsåtligt. En slutsats som kan dras är att ansvarsfrihet föreligger med stöd av den allmänna uppsåtsregleringen. I fallen som gäller kortvarigt psykostillstånd lägger domstolarna dock inte lika stor vikt vid uppsåtfrågan. I NJA 2001 s. 899 diskuteras exempelvis inte huruvida den tilltalade agerat med uppsåt eller inte.

Beträffande rättsfallen som behandlar kortvarigt psykostillstånd dömde domstolarna helt olika påföljder, trots att gärningsmännens tillstånd i de olika fallen var att likna med varandra. Intressant att notera är särskilt NJA 1995 s. 48 där bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket BrB inte åberopas, trots att ett sådant tillstånd skulle kunna föreligga.

---

⁴² Avsnitt 4.1.

En viktig del i utgången av NJA 1995 s. 48 var att den tilltalade försatte sig själv i det aktuella tillståndet. Det är inte otänkbart att domstolen ansåg att det faktum att den tilltalades tillfälliga, psykosliknande tillstånd utlöst av rus varit självförvållat bidrog till att 30 kap. 6 § BrB inte blev tillämplig.⁴³ Till skillnad från i NJA 1995 s. 48 diskuterades inte i RH 2001:38 om den tilltalade tillstånd varit självförvållat. Detta kan tyckas märkligt då denna faktor troligtvis blev avgörande för utfallet i NJA 1995 s. 48.

---

⁴³ Svennerlind (2014) s. 153.

5 Problematik gällande rättsläget

Nedan framställs den problematik som uppstått i samband med bestämmelserna om tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning.

5.1 Tillfällig sinnesförvirring som ursäktande omständighet

Som framgått tidigare⁴⁴ råder det en oklarhet i rättsläget vad gäller begreppet tillfällig sinnesförvirring. Asp m.fl. hävdar att det finns en oskriven undantagsregel som innebär att en gärningsman som begått brott under tillfällig sinnesförvirring ska ursäktas från ansvar om tillståndet inte varit självförvållat.⁴⁵ Som stöd för detta hänvisar de till SOU 1988:7 och prop. 1993/94:130 s. 50. Även Strahl⁴⁶ sluter sig till uppfattningen om att en oskriven ansvarsfrihetsregel finns. Vidare hävdar han att en sådan regel borde kodifieras genom en lagreglerad ansvarsfrihetsregel.⁴⁷

I praxis har dock denna undantagsregel ifrågasatts, vilket vi även sett i tidigare avsnitt.⁴⁸ Det som har blivit avgörande för utgången i målen som behandlat tillfällig sinnesförvirring har snarare varit om gärningsmannen varit medveten eller inte vid gärningstillfället.⁴⁹ Det har i praktiken inte framgått att domstolarna använt sig av den i litteraturen nämnda undantagsregeln för tillfällig sinnesförvirring, utan de har snarare utgått från det så kallade medvetenhetskravet för att skilja mellan de fall som bör leda till ansvarsfrihet och de som bör dömas till straffrättsligt ansvar.⁵⁰

---

⁴⁴ Avsnitt 2, 3 och 4.

⁴⁵ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 371.

⁴⁶ Strahl (1976) s. 95.

⁴⁷ Strahl (1976) s. 95.

⁴⁸ Avsnitt 4.1.3.

⁴⁹ RH 1995:150 och RH 2011:64.

⁵⁰ SOU 2012:17 s. 547.

5.2 Förhållandet mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning

Tidigare har redogjorts för vilka tillstånd som omfattas av begreppen allvarlig psykisk störning och tillfällig sinnesförvirring. Som framgått är det ofta liknande tillstånd som gäller för de båda, med undantag för att vid tillfällig sinnesförvirring krävs att tillståndet varit tillfälligt.⁵¹ Det ska dock sägas att en allvarlig psykisk störning inte nödvändigtvis behöver vara långvarig för att falla in under begreppet, men i de flesta fall är störningarna av permanent karaktär eller varar under en längre period. Vidare kan ett kortvarigt tillstånd av förvirring utgöra en allvarlig psykisk störning, vilken kan göra det problematiskt för domstolarna. Det domstolarna måste beakta för att fastställa vilket tillstånd som är för handen är dels graden av störning och dels störningens varaktighet.⁵²

En problematik som Asp m.fl.⁵³ behandlat är den som uppstår när det är fråga om en allvarlig psykisk störning som är kortvarig. Författarna hänvisar till NJA 1995 s. 48 i vilket HD fastställde att det tidigare gällande fängelseförbudet i 30 kap. 6 § BrB inte nödvändigtvis skulle gälla tillfälliga psykosartade tillstånd utlösta av berusning.⁵⁴

Konsekvensen av detta blir att uttrycket allvarlig psykisk störning inte alltid har samma betydelse när det används i lagtext. Exempelvis blir ett tillfälligt psykotiskt tillstånd i sig inte tillräckligt för att kunna tillämpa 30 kap. 6 § BrB. Författarna menar vidare att den oskrivna undantagsregel som de anser gäller för tillfällig sinnesförvirring, även ska tillämpas i det fall domstolen kommer fram till att den tilltalade lidit av en kortvarig psykos vid gärningstillfället. Något sådant har dock inte diskuterats i praxis. Anledningen till att författarna vill att undantagsregeln ska gälla även för

---

⁵¹ Avsnitt 3.

⁵² Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 374.

⁵³ Asp, Ulväng och Jareborg (2013).

⁵⁴ Avsnitt 4.2.1.

kortvariga psykosor är att utfallet annars kan bli att störningar av detta allvarligare slag bedöms strängare än om de varit lindrigare.⁵⁵

5.3 Förslag till lagändring

I SOU 1996:185 gjorde straffrättsutredningen bedömningen att reglera betydelsen av tillfällig sinnesförvirring som uppkommit utan eget vållande. I utredningen föreslogs att ett krav på tillräknelighet skulle återinföras för gärningsmän som drabbats av antingen tillfällig sinnesförvirring eller allvarlig psykisk störning och således inte kunnat rätta sig efter lagen. Enligt utredningen ansågs det inte föreligga någon skillnad om omtöckningstillståndet eller det personlighetsfrämmande tillståndet var tillfälligt eller om det berodde på en allvarlig psykisk störning. Avgörande skulle istället vara om tillståndet i så hög grad påverkade gärningsmannens förmåga att rätta sig efter lagen att ansvarsfrihet borde följa. Förslaget blev att samma förutsättningar för brott skulle gälla gärningar som begåtts under påverkan av tillfällig sinnesförvirring och gärningar som begåtts under påverkan av allvarlig psykisk störning.⁵⁶ Psykoansvarskommittén slöt sig till detta argument i SOU 2002:3.⁵⁷

I SOU 2012:17 föreslås även att ett krav på tillräknelighet ska införas och att detta ska gälla för brott begångna under allvarlig psykisk störning och brott begångna under tillfällig sinnesförvirring. Avgörande ska vara huruvida gärningsmannen haft förmåga att i gärningstillfället rätta sig efter lagen. Hur långvarigt ett omtöckningstillstånd eller ett personlighetsfrämmande tillstånd har varit, eller orsaken till tillståndet, ska sakna betydelse. Samma principer ska användas för att bedöma det straffrättsliga ansvaret i samtliga fall.⁵⁸

---

⁵⁵ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 375.

⁵⁶ SOU 2012:17 s. 548.

⁵⁷ SOU 2002:3 s. 249.

⁵⁸ SOU 2012:17 s. 549.

6 Analys och slutsats

Syftet med arbetet är att klargöra begreppet tillfällig sinnesförvirring genom att utreda vilka kriterier som ska vara uppfyllda för att det ska föreligga tillfällig sinnesförvirring respektive allvarlig psykisk störning och i vilken utsträckning det går att fastställa en gräns mellan dessa tillstånd.

Som framgått finns det separata bestämmelser som behandlar tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning.⁵⁹ Det som varit problematiskt gällande bestämmelserna är när de ska tillämpas. För tillfällig sinnesförvirring råder en osäkerhet om hur bestämmelsen ska användas. I doktrin har angetts att den ska användas som en ursäktande omständighet i de fall den inte varit självförvållad. En sådan uppfattning innebär dock att lagrummet tolkas motsatsvis, vilket inte har varit lagstiftarens tanke.⁶⁰ Om lagrummet läses ordagrant utgör den ingen ansvarsfrihetsregel, utan förklarar endast att en gärning som begåtts under självförvållad tillfällig sinnesförvirring inte ska föranleda att gärningen inte anses som brott. Den säger alltså inte uttryckligen att en gärning som begåtts under ej självförvållad tillfällig sinnesförvirring ska föranleda att gärningen inte anses som brott. En sådan bestämmelse hade möjligtvis varit lättare för domstolarna att förhålla sig till då den är betydligt tydligare och lämnar inget större utrymme för egen tolkning. Samtidigt skulle det innebära att alla gärningsmän som begått brott under tillfällig sinnesförvirring som ej varit självförvållad frias från ansvar. En sådan bestämmelse skulle enligt min mening inte heller vara hållbar. Som visats har domstolarna hittills i praxis inte tillämpat bestämmelsen som en ansvarsfrihetsregel, vilket kan vara en indikation på att den inte bör användas på ett sådant vis.

Om vi vidare ser på begreppet allvarlig psykisk störning kan fastslås att särskiljande för detta är att det utgör ett psykosliknande tillstånd. I förarbetena diskuteras inte psykos i samband med tillfällig sinnesförvirring.

---

⁵⁹ Avsnitt 3.

⁶⁰ Avsnitt 3.1.

För att fastställa en allvarlig psykisk störning krävs en rättspsykiatrisk utredning. Som framgått⁶¹ finns dock en möjlighet för domstolarna att göra avsteg från läkarbedömningen, vilket skedde i NJA 1995 s. 48. HD begärde i detta fall utlåtande från flera läkare men gjorde till slut en egen bedömning. Detta ger alltså i slutändan domstolen makten att fastställa den tilltalades psykiska tillstånd. Att låta en domstol som med största sannolikhet inte är medicinsk kunnig, fastställa huruvida en person lider av en psykisk störning ger enligt mig upphov till en alltför godtycklig bedömning.

Vidare kan en tilltalad som bedöms lida av en allvarlig psykisk störning dömas till ansvar men istället undgå påföljd, till skillnad från vid tillfällig sinnesförvirring, där den tilltalade antingen går fri från ansvar eller döms till ansvar. För allvarligt psykiskt störda lagöverträdare finns vissa restriktioner när det kommer till val av påföljd. Dels finns fängelsepresumtionen i 30 kap. 6 § BrB, och dels finns möjligheten att överlämna till rättspsykiatrisk vård i 31 kap. 3 § BrB. Någon sådan särbehandling i påföljdsledet finns inte för tillfälligt sinnesförvirrade lagöverträdare, utan om domstolen anser att de är ansvariga för brott blir påföljdsbedömningen densamma som för övriga lagöverträdare.

En del av frågeställningen avsåg att utreda frågan om det går att fastställa någon gräns mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning. Som framgått tidigare⁶² fanns det till en början ingen gräns mellan tillfällig och allvarlig psykisk störning, utan man behandlade dessa tillstånd på samma sätt. Det var först vid strafflagens införande som man delade upp tillstånden i olika lagrum. I förarbeten ifrågasattes om det överhuvudtaget var nödvändigt med en uppdelning mellan dessa, men denna åsikt kritiserades. På denna tid utgick man dock från tillräknelighetsläran vilken innebär att personer som saknade ansvarsförmåga inte kunde begå brott.⁶³ Något krav på tillräknelighet finns inte idag, varför lagstiftarna har ansett

---

⁶¹ Avsnitt 3.2.

⁶² Avsnitt 2.3.

⁶³ Avsnitt 2.3.

det nödvändigt att skilja på tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning. Problemet detta medför är att det inte är självklart vilket lagrum som ska tillämpas.

Exempelvis är gränsen mellan tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning något diffus då en allvarlig psykisk störning också kan vara kortvarig. Som praxis⁶⁴ har visat har alkoholutlöst kortvarigt psykostillstånd hamnat under kategorin allvarlig psykisk störning. I NJA 1995 s. 48 kom domstolen dock fram till att det inte rörde sig om en allvarlig psykisk störning, då den menade att 30 kap. 6 § BrB inte var avsedd att gälla tillfälliga, snabbt övergående abnormtillstånd. I detta fall diskuteras inte om den tilltalade lidit av en tillfällig sinnesförvirring, vilket jag anser något märkligt, då så skulle ha kunnat vara fallet. Åtminstone om man ser till förarbetena där det anges att alkoholutlösta tillstånd kan ge upphov till såväl tillfälliga sinnesförvirringar som allvarliga psykiska störningar. I förarbetena anges nämligen att alkoholpsykos och alkoholhallucinos utgör allvarliga psykiska störningar och att alkoholutlösta personlighetsstörningar utgör en tillfällig sinnesförvirring.⁶⁵ Någon vidare förklaring till vad skillnaden är mellan en alkoholpsykos och en alkoholutlöst personlighetsstörning finns inte, vilket enligt min mening gör rättsläget alltför oförutsägbart.

Varför domstolen i NJA 1995 s. 48 inte tog lagrummet om tillfällig sinnesförvirring i beaktning vid domslutet kan endast spekuleras i, men troligt är att de ansåg att den tilltalades tillstånd var av svårare art och grad än det som gäller vid tillfällig sinnesförvirring. Utfallet av domen blev att den tilltalade dömdes till livstids fängelse då domstolen ansåg att varken fängelsepresumtionen skulle gälla eller att psykiatrisk vård var aktuellt. Kanske hade de gjort en annan bedömning om de hade använt tillfällig sinnesförvirring som en ansvarsfrihetsregel. Utfallet hade då blivit ett helt annat för den tilltalade.

---

⁶⁴ Avsnitt 4.2.

⁶⁵ Avsnitt 3.

Jag anser att utfallet av ovanstående talar för att införa en gemensam bestämmelse för tillfällig sinnesförvirring och allvarlig psykisk störning. Detta för att fånga upp de fall där den tilltalade bedöms ha lidit av ett kortvarigt psykostillstånd, som inte anses tillräckligt grovt för att omfattas av bestämmelsen om allvarlig psykisk störning. Utfallet för denne skulle då bli strängare än om domstolen kommit fram till att han varit tillfälligt sinnesförvirrad och därför ursäktas från ansvar. NJA 1995 s. 48 är ett tydligt exempel på när tillämpningen av bestämmelserna gjorts felaktigt. Det är enligt mig orimligt att en person som lider av en grövre störning ska bedömas strängare än om denne hade lidit av en lättare störning.

Det har även i förarbetena⁶⁶ föreslagits att en gemensam lagbestämmelse ska gälla för såväl tillfällig sinnesförvirring som allvarlig psykisk störning. Förslaget är att en sådan ska införas i samband med att man inför ett krav på tillräknelighet i svensk rätt. Anledningen till denna gemensamma bestämmelse är att lösa den problematik som uppstått kring de gällande bestämmelserna. Utgångspunkten i en sådan bestämmelse skulle vara gärningsmannens förmåga att rätta sig efter lagen i gärningstillfället. Man skulle alltså utgå från en konformitetsprincip. Detta förslag ligger i linje med hur domstolarna i praxis har tolkat bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring. I praxis har nämligen den oskrivna undantagsregeln vid tillfällig sinnesförvirring ifrågasatts, och som påpekats i doktrin tillämpas den inte utan domstolen gör istället ansvarsbedömningen på basis av den tilltalades medvetenhet vid gärningstillfället.

Jag vill avslutningsvis konstatera att en gemensam bestämmelse skulle klargöra rättsläget för domstolarna, då det i dagsläget råder oenighet kring hur de ska handskas med bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring. Som framgått verkar de även ha svårt att dra en tydlig gräns mellan tillfällig sinnesförvirring och kortvarig psykos. En gemensam bestämmelse skulle lösa denna problematik, varför en sådan borde införas i svensk rätt.

---

⁶⁶ Avsnitt 5.3.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

SOU 1923:9	<i>Förslag till ny strafflag</i>
SOU 1988:7	<i>Frihet från ansvar</i>
SOU 1996:185	<i>Straffansvarets gränser</i>
SOU 2002:3	<i>Psykisk störning, brott och ansvar</i>
SOU 2012:17	<i>Tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd</i>
Prop. 1993/94:130	<i>Ändring i brottsbalken</i> <i>m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.)</i>
Prop 1990/91:58	<i>Om psykiatrisk tvångsvård m.m.</i>

Litteratur

Asp, Petter; Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013. [cit. Asp, Ulväng och Jareborg (2013)].

Jägerskiöld, Stig, *Straffansvar vid rus*, SvJT 1965 s 305-313. [cit. Jägerskiöld (1965)].

Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, 2013. [cit. Korling och Zamboni (2013)]

Rönblom, Urban, *Ansvar och påföljd för psykiskt störda lagöverträdare*, SvJT 2005 s. 362. [cit. Rönblom (2005)].

Strahl, Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Norstedt, Stockholm, 1976. [cit. Strahl (1976)].

Strahl, Ivar, *Straffansvar vid rus*, SvJT 1965, s. 369-398. [cit. Strahl (1965)].

Svennerlind, Christer, *Allvarlig psykisk störning, tillräknelighet och Flinkfallet*, Arche 2014, nr 48-49, s 146-157. [cit. Svennerlind (2014)].

Elektroniska källor

Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §, Lexino 2012-07-01.

Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 30 kap. 6 §, Lexino 2012-07-01.

Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 31 kap. 3 §, Lexino 2012-07-01.

Misstänkts 40-åring minns inte dådet

<http://www.expressen.se/gt/misstankt-40-aring-minns-inte-dadet/>, senast ändrad 2016-05-02, (hämtad 2016-05-05).

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från HD

NJA 1995 s. 48.

NJA 1998 s. 162.

NJA 2001 s. 899.

NJA 2004 s. 702.

NJA 2011 s. 563.

NJA 2011 s. 611.

NJA 2012 s. 45.

Rättsfall från HovR

RH 1995:150.

RH 2001:38.

RH 2003:65.

RH 2008:90.

RH 2011:64.